

ELEMENTE ALE RELIGIEI GETO-DACILOR FAVORABILE PROCESULUI DE CREȘTINARE A STRĂMOȘILOR.♦

Pentru a înțelege specificul și geniul unui popor, cunoașterea aspectului spiritual al existenței sale este esențială. Urmând legi firești bine determinate, prezentul unui popor poartă în sine, ca pe o zestre, bogăția valorilor moștenite de la înaintași. În acest context, cunoașterea spiritualității, în ce ne privește, aspectul religios, a strămoșilor noștri este o problemă de permanentă actualitate.

E fapt bine cunoscut că toate popoarele lumii au – în baza unității de origine a neamului omenesc – trăsături comune, dar nu e mai puțin adevărat că fiecare popor își are și trăsăturile sale specifice, geniul său propriu, care-l califică și-l armonizează în concertul istoriei universale. Creștinismul, fiind o religie care se adresează «tuturor neamurilor» (Matei XX 19) fără deosebiri și priorități, a făcut să rodească sămânța Evangheliei lui Hristos fără a anula specificul național al popoarelor care au oferit – în îmbrățișarea Evangheliei – capacitațile și valențele lor genuine aducându-și fiecare «slava sa» (Apoc. XXI 24).

Poporul român a primit creștinismul atât în limba greacă, cât și în limba latină. Ortodoxia românească are un specific al său care s-a manifestat în decursul istoriei printr-un echilibru și o armonie pe multe planuri și sub diferite aspecte ale vieții. Între aceste trăsături specifice, putem enumera: absența războaielor confesionale, cumpătarea în discuțiile dogmatice, o îmbinare echilibrată între cugetarea teologică și viața concretă, o armonie între Stat și Biserică, un primat al frumuseții morale față de un juridism eclezial, tăria, răbdarea și curajul în fața marilor încercări ale istoriei, încrederea în biruința binelui și altele¹.

Aceste trăsături nu pot fi explicate deplin fără a ține seama și de moștenirea transmisă de la înaintași, chiar dacă uneori nu avem « documente » din abundență. Întrucât în etnogeneza poporului nostru, elementele constitutive principale au fost geto-dacii și romanii, în tezaurul de spiritualitate pe care l-a întâlnit aici creștinismul un poate trecut cu vederea sau minimalizat aportul vreunui dintre părți. În acest context se înserează lucrarea de față. Ea nu-și propune să idealizeze religia strămoșilor geto-daci considerând-o un « creștinism înainte de creștinism », dar nici nu consideră justă, susținerea potrivit căreia religia lor nu și-a avut importanța și contribuția ei în zestrea spirituală a poporului nostru.

Deși antichitatea cunoștea și admira neamul geto-dacilor recunoscând vitejia, calitățile lui morale și spiritual-religioase, totuși se ezită adesea să se afirme ceea ce odinioară era un fapt bine cunoscut².

De aceea în cele ce urmează, vom expune câteva elemente ale religiei geto-dacilor favorabile (nu « pregătitoare » !) procesului de creștinare al strămoșilor, elemente care-și au ecoul în creștinismul românesc, ca niște trăsături pozitive pe care acesta nu le-a înăbușit, ci le-a valorificat³.

Aspectele religiei geto-dacilor nu vor fi privite strict istoric, ci se vor stabili corespondențe cu alte religii de același tip pentru a intui mai bine asemănările și deosebirile; iar, unde e cazul, vor fi făcute și unele considerații de ordin teologic.

1. Zamolxis – marele „zeu” al geto-dacilor

Scriitori antici ca: Herodot, Hellanicos, Platon, Strabo, Porphyrios, Iordanes, și alții⁴, ne informează că geto-dacii se închinau lui Zamolxis. În acest sens Herodot⁵ spune – „așa cum a aflat el

♦ Lucrare de seminar susținută în cadrul pregătirii doctoratului în teologie și întocmită sub îndrumarea P.C. Pr. Prof. Constantin Galeriu care a dat și avizul pentru publicare.

¹ S.Mehediniți, *Creștinismul românesc*, București, 1941

² „În vremea noastră, refuzul de a recunoaște și a atribui țăranilor de la Dunăre această cinste de creatori ai credinței zamolxiene s-a oglindit într-un chip nou, și totuși vechi, în tendința și încercarea de a deriva credința lor de nemurie din credințele asemănătoare ale sciților”. Gheorghe Mușu, *Zei, eroi, personaje*, Editura științifică, București, 1971, p.10

³ Mircea Eliade, *De Zalmoxis à Gengis-Khan*, Payot, Paris, 1970, p.74

⁴ *Izvoarele privind istoria României*, Editura Academiei, vol. I, București, 1964; vol. II, București, 1970

de la elenii care locuiesc pe țărmurile Hellespontului și ale Pontului Euxin” – că Zamolxis ar fi fost ucenic al lui Pitagora și că întorcându-se acasă în Tracia a pus să i se construiască o casă în care dădea banchete împreună cu fruntașii țării, și învăța pe comeseni „că nu vor muri, ci vor merge într-un loc unde își vor duce traiul de-a pururi, având parte de toate bunătățile. Apoi s-a retras într-o locuință subpământeană și a trăit acolo trei ani, iar în al patrulea an a apărut din nou și astfel i-a încredințat Zamolxis de învățăturile sale.” Cât este de veridică această relatare ne-o arată însuși Herodot: „În ce privește pe Zalmoxis (Zamolxis) și locuința sa subpământeană, eu nu sunt nici neîncredzător, nici nu mă încred prea mult; mi se pare, însă, că acest Zalmoxis a trăit cu mulți ani înainte de Pitagora. Dar fie că Zalmoxis a fost vreun om, fie că a fost vreo divinitate, să lăsăm lucrurile așa”⁶.

Scriitorii de după Herodot n-au adus prea multe informații în plus referitoare la Zamolxis. Voind să stabilească ființa zeului, cercetătorii moderni au emis mai multe ipoteze. După unii⁷, Zamolxis este un zeu chthonian și în favoarea acestei teze sunt invocate ca argumente locuința subterană despre care vorbește Herodot și mai ales etimologia numelui⁸, Zamolxis (Zalmoxis) ar deriva „de la Zemelen și Zalmodeș, care ar însemnat la început „(om) pământean” – într-un proces ce apare tot atât de bine în „preistoria” cuvântului nostru „om”, moștenit de la latini unde *homo* este înrudit cu *humus* -- pământ”⁹.

Cât privește primul argument pentru susținerea caracterului chthonian al lui Zamolxis, el este vulnerabil: „Zeus Cronidul este crescut în peștera Dicte – și este zeu al cerului; frigiana Cybele, adorată în peșteri, este zeiță a munților; nimfele, adorate în peșteri, sunt de tot felul”¹⁰.

Al doilea argument, adică etimologia, poate fi interpretat așa cum a făcut P. Kretschmer¹¹ – în sensul că Zamolxis înseamnă „rege sau zeu al oamenilor, al pământenilor”.

Alții sunt de părere că de mult, în negura timpurilor, va fi existat un stadiu chthonian al lui Zamolxis, dar cu vremea, „datorită unei lungi și îndepărtate evoluții în trecutul geților și al altor triburi trace, el deveni zeul înălțimilor și apoi al cerului și al spiritului”¹².

Profesorul Mircea Eliade susține însă că Zamolxis, mai bine zis cultul său, face parte din cultele misterice, care conțin rituri de inițiere¹³.

Totuși, dovezi mai sigure asupra caracterului religiei geto-dacilor le oferă descoperirile arheologice de pe cuprinsul patriei noastre – Dacia de odinioară. Deși e posibil ca Zamolxis la început să fi fost un zeu chthonian, cum ar putea indica etimologia sau locuința sa subterană, cert este însă că „nu s-a găsit, cel puțin deocamdată, nici un templu subteran ..., dar s-a dovedit că marile sanctuare dacice de la Sarmizegetusa și Costești nu aveau alt acoperiș decât cerul ...”¹⁴. Această împrejurare se potrivește foarte bine cu o religie de esență solară, dar nu cu una chthoniană. Pe un vas din așezarea geto-dacică de la București-Tei se poate vedea imaginea cercului solar; aceeași

⁵ *Istorie*, Cartea IV, cap. 95

⁶ *Ibidem*, cap. 96. Istoricul nu respinge brutal conținutul acestor informații, adică faptul că Zamolxis a fost ucenicul lui Pitagora, deoarece era vorba de un magistrul grec, dar, cu toată simpatia sa pentru cei de un neam cu el (adică Pitagora), Herodot din dragoste pentru adevăr, foarte subtil și elegant lasă să se întrevadă că, totuși, Zamolxis a trăit cu mult timp înainte de Pitagora.

⁷ I.I. Russu, *Religia geto-dacilor. Zei, credințe, practici religioase*, în „Anuarul Institutului de Studii Clasice”, Cluj, V, 1947, p.32-33

⁸ Pe larg la Gheorghe Mușu, *Op.cit.*, p.91 ș.u.

⁹ *Ibidem*, p.93. Adăugăm că și în limbile semitice (ebraică) *ha adhama* – pământul, iar *adam* – om, pământean

¹⁰ Gh.Mușu, *op. cit.*, p.95. „Oricare ar fi fost preistoria sa, Zamolxis, așa cum era venerat la geto-daci nu era un zeu al pământului nici al fertilității agrare, nici un zeu al morților ...”. Mircea Eliade, *Op.cit.*, p.55

¹¹ Gh. Mușu, p.197, nota 16

¹² Jean Coman, *Zamolxis. Un grand problème gète*, în „Zamolxis” *Revue des Etudes Religieuses*, III, 1939, p.92; 98; 110, citat la Diac. Prof. Emilian Vasilescu, *Istoria Religiiilor*, Editura Institutului biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1975, p.325-326

¹³ Mircea Eliade, *op.cit.*, p.49

¹⁴ Hadrian Daicoviciu, *Dacii*, Editura Enciclopedică, București, 1972, p.227-228; Romulus Vulcănescu, *Les aspects essentiels de la mythologie roumaine*, (Conferință ținută în cadrul Cursurilor de vară și Colocviilor științifice), Brașov, 25 iulie – 20 august 1976; Nicolae Maxim, *Caracterul uranian al religiei geto-dacice*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XLIII (1967), nr.7-8, p.482-496

reprezentare a soarelui se regăsește pe unele din vasele pictate descoperite la Sarmizegetusa, în timp ce la Piatra Roșie au fost aflate fragmentele unui car solar în miniatură făurit din fier și din bronz. Marele sanctuar rotund de la Sarmizegetusa, cu așezarea ritmică a stâlpilor săi, presupune efectuarea unor observații cerești mai naturale în cadrul cultelor solare, decât în cel al adorării de divinități subpământene. În sfârșit, descoperirea splendidului „soare de andezit” din incinta sacră a Sarmizegetusei a risipit orice îndoială asupra caracterului predominant urano-solar al religiei geto-dace.¹⁵

Desigur, caracterul urano-solar al religiei geto-dacilor nu trebuie neapărat să excludă și influența în cadrul acestei religii a cultelor misterice, cu riturile lor de inițiere care erau frecvente în lumea antică elină, și din care face parte – după opinia un cunoscut istoric al religiilor – și credința în nemurire, a cărei intensitate, însă, și mod de interpretare e specific geto-dacilor.

Pentru a intui mai bine în ce consta caracterul urano-solar al religiei geto-dacilor – în lipsă de informații – în cele ce urmează prezentăm câteva aspecte ale religiei urano-solare, așa cum se întâlnesc ele la popoarele foarte vechi cu care poate fi asimilat și neamul geto-dacilor, în ceea ce privește antichitatea civilizației sale, contemporană cu cea din Sumer¹⁶.

Școala etnografică vieneză, și în primul rând P.W. Schmidt, autorul celei mai voluminoase monografii (cca. 11000 pagini) consacrate originii ideii de Dumnezeu („Ursprung der Gottesidee”) demonstrează existența la multe popoare ale lumii a unui monoteism primordial, care a degenerat apoi luând, în cele din urmă, forma politeismului antropomorf sau a religiilor naturiste-animiste. P.W. Schmidt pornește mai ales de la prezența *zeilor cerești* care se întâlnesc la popoarele cele mai primitive¹⁷, și constată cvasi-universalitatea credințelor într-o ființă divină cerească, creator al universului și garant al fecundității pământului. Aceste ființe sunt de o preștiință și o înțelepciune nesfârșită; legile morale și adesea riturile clanului au fost instaurate de ele în timpul scurtei lor șederi pe pământ, ele veghează la împlinirea legilor. Astfel, Baiam, divinitatea supremă a triburilor din sud-estul Australiei, locuiește în cer și primește acolo sufletele celor nevinovați. Soarele și luna sunt fiii săi. Tunetul e vocea sa; el face să cadă ploaia, înverzind și fertilizând întreg pământul. Baiam vede și aude totul¹⁸.

Zeitatea supremă a triburilor Kulin se numește Bundjil și locuiește în cerul cel mai înalt, iar între oameni și Bundjil se află o ființă subordonată divinității supreme, Garomici care mijlocește rugăciunile oamenilor și revine cu răspunsurile. Acest mijlocitor își are reședința pe vârful unui munte. Divinitatea supremă Bundjil a creat pământul arborii, animalele și pe om făcându-l din argilă și „insuflându-i sufletul” prin nas, gură și ombilic. Apoi s-a retras din lume¹⁹.

La populațiile africane, Marele dumnezeu ceresc, ființa supremă, creator și atotputernic joacă desigur rolul tutelar, dar fără prea multe implicații în viața religioasă a tribului; totuși exista credința în el: „Pentru ce să-i oferim jertfe? – întreabă un indigen. Noi n-avem teamă de el, căci el nu ne face nici un rău.”²⁰ Este cert că asemenea credințe în ființe cerești supreme reprezentau altădată – spune un istoric al religiilor – centrul însuși al vieții religioase și nu un simplu sector periferic cum se arată ele la popoarele primitive de astăzi²¹.

Divinități uraniene se află și la populațiile arctice și central asiatică; în Mesopotamia Anu (care exprimă cerul prin propriul său nume și care a devenit cândva șeful panteonului babilonian), iar în India: Dyaus Pitar (Dumnezeu Părinte)²². În Grecia, Uranos este cerul prin excelență. Cultul său a fost eventual uzurpat de alți zei, în primul rând de Zeus care este și el de esență celestă. El a păstrat

¹⁵ Este vorba de „Tăbițele de la Tărtăria” descoperite de Nicolae Vlăsa, datând de la sfârșitul mileniului al IV-lea î.Hr. – *Vezi Almanahul Știință și Tehnică*, 1971, p.152-153 și Gh. Mușu, *op.cit.*, p.125

¹⁶ Cf. Mircea Eliade, *Traité d'histoire des religions* (capitolul II: Le ciel: dieux ouranien), Payot, Paris, 1974, p.46-114

¹⁷ *Ibidem*, p.46

¹⁸ *Ibidem*, p.48

¹⁹ *Ibidem*, p.49

²⁰ *Ibidem*, p.53

²¹ *Ibidem*, p. 59

²² „Este cert că indianul Dyaus, italicul Jupiter, elinul Zeus și chiar germanicul Tir-Zio sunt forme istorice evolute din divinitatea celestă primordială (Diêus) și care relevă până în numele lor binomul originar: *lumină sfântă* (cf.sanscritul div=a străluci, dyaus=cer, zi; dios, dies, dievos divus)” la Mircea Eliade, *Traité d'histoire ...*, p.68)

mai bine decât alți zei uranieni, caracterul de „Tată”. Supremația sa este deodată de ordin patern și suveran: el garantează bunăstarea familiei și a naturii”²³

Chiar și revelația Vechiului Testament, confirmând acele căi ale pedagogiei divine în toate religiile, ni-l descoperă pe Iahve ca stăpân al cerului, ca unul care „a făcut cerul și pământul”, manifestându-și puterea sa în furtună, iar tunetul este vocea sa și fulgerul este numit „focul său (Ps. XVII, 15)”²⁴.

Cultul lui Zamolxis putea să aibă unele din aspectele care sunt comune tuturor zeităților uraniene prezentate mai sus. El putea fi adorat ca divinitatea supremă la care merg sufletele celor nevinovați, ca și creator al universului, ca „părinte” (cum se întâlnește Dyaus Pitar la indo-europeni, dacii fiind de aceeași obârșie), ca zeu al cerului care ascultă rugăciunile oamenilor, fie chiar și prin mijlocitori care locuiesc pe vârful munților sau prin soli trimiși la el (cum de altfel știm că se obișnuia în religia geto-dacilor). Asemenea popoarelor amintite mai sus, și geto-dacii au păstrat, parțial, desigur, și oarecum alterat, revelația primordială.

Cât privește mult discutatul „monoteism sau politeism?” al geto-dacilor, socotim că nu trebuie exagerat în nici-o parte. Deși textul lui Herodot (*Istorie*, cartea IV, cap.94): „Acești traci, când tună și fulgeră, trag cu săgețile în sus, spre cer, și și amenință pe zeu, *socotind că nu este altul decât al lor*” (subl.n.) – indică oarecum spre o interpretare favorabilă monoteismului, tot așa de ușor s-a găsit posibilitatea de a-i exclude această interpretare²⁵.

Relatarea lui Grigore de Nazianz (sec. IV) despre „Zamolxis geticul”²⁶, dar mai ales afirmația lui Enea din Gaza că „Geții socotesc ca unic zeu (μὸνὸν θεόν) pe servitorul lui Pitagora (Zamolxis)”²⁷, deși mărturiile antichității sunt trecute sub tăcere atunci când se accentuează politeismul la geto-daci, în favoarea căruia se aduc ca argumente existența mai multor tipuri de sanctuare și, de aici, mai multe divinități; precum și numele unor zeități pe care le adorau tracii: un zeu al războiului asemănător cu Marte și zeița Bendis²⁸.

Eminentul arheolog Vasile Pârvan, care este considerat că a generat direcția monoteistă, acceptă că geții adorau și o zeitate feminină²⁹. Dar unii istorici ai religiilor susțin că „interpretatio romana” este cea care ne prezintă religia strămoșilor sub forma unui politeism, deoarece n-a înțeles bine specificul religiei geto-dacice, realitatea fiind alta³⁰.

Ținând seama de această idee interesantă precum și de relatarea lui Enea din Gaza, e greu de susținut și mai ales de explicat documentar un monoteism autentic-originar la geto-daci. S-a demonstrat cu certitudine existența unui monoteism la diverse popoare din antichitate – cum s-a arătat mai sus – dar nu este vorba acolo de monoteism pur, de tip mozaic sau creștin, ci de acel monoteism original care a suferit o alterare în timp, fapt constatat în cultul acelor popoare prin elemente și manifestări degradate ale religiei, cum sunt cele de factură animistă, naturistă etc.

Acel fond monoteist original trebuie considerat – ca și la alte popoare vechi – că s-a concretizat la geto-daci, cu timpul, într-un pronunțat *henoteism*, în care Zamolxis estompa puternic importanța sau rolul altor zeități, de vreme ce unii scriitori antici vorbeau de el ca de singurul (ὁ θεός) zeu al geto-dacilor, deși cercetători moderni au constatat și urmele altor zeități geto-dacice, despre

²³ Mircea Eliade, *Traité d'histoire...* p.68

²⁴ Mircea Eliade, *Traité d'histoire...* p.88. Este semnificativ faptul că Mnaseas (sec. IId.Hr.) arată că „geții cinsteau pe Cronos numindu-l Zamolxis”; or, se știe că însuși Zeus – divinitatea supremă la greci – era fiul lui Cronos. (*Lexiconul lui Photios*, Frg23, în *Izvoare privind Istoria ...* vol. I. p.157

²⁵ H.Daicoviciu traduce astfel: „acești traci când tună și fulgeră trag cu săgeți în sus, spre cer, amenințând pe zeu, căci ei cred că (cel care tună și fulgeră) nu e alt zeu decât al lor.” (*Dacii*, p.268)

²⁶ P.G. XXXVII col. 1572

²⁷ În *Teofast sau despre nemurirea sufletelor și învierea trupurilor*, P.G., LXXX, col.940; vezi și *Izvoarele privind istoria Românilor*, vol. II, p.321.

²⁸ H. Dacoviciu, *op.cit.*, p.270

²⁹ *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p.521; Emilian Vasilescu *Op.cit.*, p.325

³⁰ „Deși era adorat un singur Dumnezeu la ... (geto-daci), totuși manifestarea însușirilor divine a dat naștere, după *interpretatio romana* la mulți zei și spirite, ceea ce a determinat pe unii exegeți să constate politeismul celor două popoare (e vorba de geto-daci și celtobritani n.n.); eroarea era evidentă; confundarea antropomorfismului cu dumnezei deosebiți”. (– la Diac. P.I. David, *Religia traco-dacică și celtobritană*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română” XCII, 1975, nr. 3-4, p.404

care însă, nu se poate afirma stringent că erau autohtone, sau erau de împrumut. Acest henoteism în care divinitatea este adorată ca și cum ar fi una singură³¹, reprezintă din punct de vedere teologic o alterare a revelației primordiale constată în majoritatea religiilor lumii antice (excepție făcând religia mozaică). Totuși, el este superior politeismului, în care multele zeități își disputau supremația și sferile de influență. Deci, nu poate fi susținut la geto-daci un politeism de tip greco-roman, unde alături de Zeus, care deși era considerat „summus deus”, se bucurau de aproape tot atât de mare cinste: Ares, Hera, Atena, Apolo, Artemis, Hermes ș.a.

În acest context, întrebarea de ce Zamolxis nu a intrat în panteonul roman (cum se întâmpla cu zeii popoarelor cucerite) comportă un sens profund care relevă o anumită diferență sau nepotrivire între Zamolxis și zeitățile romane. Henoteismul geto-dac se încadrează fără dificultăți în specificul religiilor urano-solare, unde zeitatea primordială era celestă.

Acest henoteism putea constitui un factor important de menținere a unității religioase și etnice a geto-dacilor, știind ce rol avea în antichitate religia în viața popoarelor³² fără să constituie un „preambul” al creștinismului, el (henoteismul) a putut favoriza pătrunderea evangheliei la strămoșii daco-romani, cărora noua religie le predica pe unicul Fiul al Tatălui din ceruri, „soarele dreptății”, „răsăritul cel de sus”, Care a venit în lume spre a o izbăvi de păcat și de moarte.

Dacă cultul lui Zamolxis a avut pe lângă caracterul său urano-solar, și unele trăsături ale cultelor misterice, acestea au putut fi valorificate de misionarii creștini care veneau în contact cu daco-romanii. „S-ar putea deci gândi – afirmă Mircea Eliade – că credințele relative la Zamolxis și la cultul său au fost absorbite și radical transformate de creștinism...cea mai bună și cea mai simplă explicație a dispariției lui Zamolxis și a cultului său ar trebui poate să fie căutată în creștinarea timpurie a Daciei (înainte de anul 270).”³³

2. Nemurirea getică

Elementul sau aspectul deosebit de frapant al religiei geto-dacilor în antichitate era felul cum concepeau și trăiau ei credința în nemurire. Aproape pretutindeni unde sunt pomeniți geto-dacii, scriitorii antici nu uită să adauge calificativul de „nemuritori”. Părintele istoriei, Herodot, relatând expediția lui Darius în Tracia, nu se poate abține să termine fraza fără a adăuga și a anunța acest „miracol trac”³⁴.

Nemurirea getică era un fapt greu de înțeles pentru greci. Deși aproape la toate popoarele lumii se afla credința într-o viață dincolo de mormânt și cultul corespunzător acestei credințe, totuși nemurirea getică îi mira și tulbura oarecum pe antici. Același Herodot ne informează, în acest sens, următoarele: „Iată cum devin nemuritori geții: ei cred că nu mor și că cine își dă sfârșitul se duce la daimonul Zalmoxis. Iar unii dintre ei îl numesc Gebelezis pe același zeu. Din cinci în cinci ani, trimit la Zalmoxis un sol tras la sorți dintre ei, cu misiunea să-i comunice de ce au nevoie de fiecare dată. Chipul în care-l trimit este acesta: după ce unii dintre ei au primit poruncă să țină trei sulite în sus, alții, apucându-l de mâini și de picioare pe cel care este trimis la Zalmoxis legându-l, îi fac vânt în sus și îl aruncă în sulite, iar dacă acesta moare străpuns de ele, socotesc că zeul le este favorabil; dar, dacă nu moare, în învinuiesc tot pe sol, spunând că este un netrebnic, și după ce i-au pus vină, trimit un altul căruia îi dau misiunile încă din viață”³⁵.

Viața de dincolo de mormânt pe care o asigură nemurirea getică nu are aspectul sumbru al șeolului sau al infernului, ci: acei care își dau sfârșitul „vor merge într-un loc unde își vor duce traiul de-a pururi, având parte de toate bunătățile”³⁶. De aceea, cum informează Pomponius Mela (sec. I î.Hr. și I d.Hr.), „la unii sunt deplânse nașterile și jeliți nou născuții; dar, dimpotrivă, înmormântările

³¹ E. Vasilescu, *op.cit.*, p.325

³² D. Berciu, (*Lumea celților*, Editura Științifică, București, 1970): „În antichitate religia a reprezentat, prin miturile și tradițiile de care era legată, un element de coeziune socială și un factor esențial în înțelegerea structurii sociale și a nivelului de civilizație pe care le-au atins anumite popoare.”, p.189

³³ M. Eliade, *De Zalmoxis á...*, p.74

³⁴ *Istoriei*, Cartea IV, cap. 93

³⁵ *Istoriei*, Cartea IV, cap. 94

³⁶ *Ibidem*, cap. 95

sunt prilej de sărbătoare și le cinstesc ca pe niște lucruri sfinte, prin cânt și joc”³⁷. Iar Suidas (sec.X), transmițând o informație de la Hellanicos, spune că geții „jertfesc și fac praznice ca și cum mortul se va întoarce înapoi”³⁸.

Credința puternică în, nemurire, pe care geto-dacii o considerau ca o trecere, sau o continuare, într-un mod mai fericit, a vieții terestre, era pentru ei suportul unei intens optimism și curaj în viață, constituind într-un fel, geniul lor, cunoscut și admirat de antichitate. Vitejia lor deosebită – potrivit unei explicații din antichitate – era legată de această credință în nemurire: „ei sunt cu totul gata să înfrunte moartea, mai ales geții. Acest lucru se datorește credințelor lor deosebite”³⁹. Iar împăratul Iulian Apostatul (361-363) pune în gura împăratului Traian (98-117) aceste cuvinte referitoare la nemurirea geților și la vitejia lor: „...am nimicit neamul geților, care au fost mai războinici decât oricare dintre oamenii care au trăit cândva – și aceasta nu numai datorită tăriei trupului lor, dar și pentru că îi convinsese să fie astfel slăvitul lor Zamolxis. Crezând că nu mor, dar că își schimbă doar locuința, ei sunt mai porniți pe lupte decât ar fi înclinați să întreprindă o călătorie”⁴⁰.

Așa cum s-a remarcat deja⁴¹, ideea nemuririi sufletului mai apare în alte forme, și la alte popoare, dar la geto-daci ea devine principiul ordonator al vieții. Este greu de conceput că această trăsătură specifică a religiei lor să nu fi fost pusă în relație – în momentul creștinării – cu credința în Înviere pe care o propoveduia Evanghelia și că ea nu are ecou în substratul spiritual al poporului nostru: „credința în ziua de apoi e singura nădejde în noi” (G.Coșbuc). Credința în nemurire duce la cultul morților, iar aceasta este o formă – poate cea mai veche, dar mereu prezentă, și azi – a sentimentului istoriei: „Voi ce-aveți îngropat aici?” – întrebare capitală. Nu întâmplător începuturile culturii scrise românești sunt niște pomelnice (Ion Coja).

Dacă Zamolxis a putut constitui un factor de unitate religioasă și etnică pentru geto-daci, „nemurirea” getică putea să-și aducă aportul în formarea conștiinței de nemurire nu numai a insului, ci și a întregii etnii, lăsându-și amprenta de statornicie asupra poporului geto-dac și mai târziu asupra noii sinteze daco-romane, care rezulta nu numai din coloniștii romani veniți aici „ex toto orbe”, ci și din elementul autohton aflat aici de milenii cu o civilizație nu de ultim rang, după cum atestă antichitatea⁴².

În folclorul român, curajul în fața morții, transfigurarea ei pe alt plan (în nuntă), se află în celebra baladă „Miorița”, care – după cum observă specialiștii – nu conține numai trăsături ale un creștinism cosmic, ci și elemente precreștine⁴³; se observă în ea o moștenire sau ecoul „nemuririi” getice, desigur, transfigurată – ceea ce relevă că ea a fost asimilată de credința în înviere ca un element favorabil răspândirii creștinismului la strămoși.

3. Ideea de jertfă în religia geto-dacilor

Așa cum ne informează Herodot (și s-a văzut aceasta mai sus), geții, din cinci în cinci ani, trimiteau la Zmolxis un sol, pe care îl alegeau prin tragere la sorți. Modul în care se făcea această trimitere era jertfă. Cel pregătit să fie sol era aruncat în vârful a trei sulițe. Dacă murea, însemna ca jertfa a fost bine primită; dacă nu îl considerau că este un nevrednic, iar în locul lui trimiteau pe altul⁴⁴.

Sacrificiul uman este atestat în istoria religiilor la paleocultivatori ca și la unele popoare de civilizație mai complexă (de exemplu: mesopotamienii, indo-europenii, aztecii etc.). Astfel de

³⁷ *Descrierea pământului*, II, 2, 18, *În izvoare ...*, vol.I, p.389

³⁸ *Lexicon*, II, 500, în *Izvoare ...*, vol.II, p.701

³⁹ Pomponius Mela, *Descrierea pământului*, cap.II, 2, 18

⁴⁰ Iulian Apostatul, *Banchetul sau împărații*, 22, în *Izvoare ...*, vol.II, p.29-31

⁴¹ Prof. Ion Coja, *Zamolxis, numele nemuririi*, în „*Noi Tracii*”, „Buletin circular tracologic al centrului de Studii Istorice de la Veneția”, nr. 7, martie 1975, p.5

⁴² „... Geții au fost totdeauna superiori aproape tuturor barbarilor și aproape egali cu grecii, după cum relatează Dio, care a compus istoria și analele sale în limba greacă” *Iordanes, *Getica*, 40, în *Izvoare...*, vol.II, p. 413; „Cultul lui Zamolxis, ca și miturile și simbolurile care străbat folclorul religios al românilor, își înfig rădăcinile, într-o lume de valori spirituale care preced apariția marilor civilizații ale orientului apropiat antic și ale Mediteranei” (M. Eliade, *De Zalmoxis ...*, p.9

⁴³ M. Elide, *Op.cit.*, p.241

⁴⁴ Herodot, *Istoriei*, IV, 94

sacrificii se ofereau din mai multe motive: în vederea asigurării fertilității (în India); pentru a întări viața zeilor (la azteci); pentru a restabili contactul cu strămoșii totemici sau cu părinții de curând decedați; sau ca să repete sacrificiul primordial de care vorbesc „miturile” și să asigure continuitatea vieții și a societății.

Este evident că sacrificiul de care vorbește Herodot nu se află printre nici unul din acestea de mai sus. Elementul esențial este trimiterea unui sol însărcinat să comunice lui Zamolxis „ceea ce doresc ei de fiecare dată”. Așadar, sacrificiul face posibilă comunicarea unui mesaj, în alți termeni, reactualizează raporturile directe dintre geți și zeul lor⁴⁵.

După opinia lui Mircea Eliade, în spatele acestui scenariu mitico-ritual se descifrează o idee mai veche și foarte răspândită în lume: a trăi în speranța de a reactualiza situația primordială, când oamenii puteau comunica direct și „in concreto” cu zeii lor. În această categorie de rituri trebuie plasat sacrificiul solului get. Nu este vorba aici de un sclav sau de un prizonier de război, cum se întâlnește în Asia sau în Oceania, ci de un om liber, unul inițiat în misterele instituite de Zalmoxis⁴⁶.

Așadar, geții trimiteau zeului lor ceea ce aveau mai bun, mai curat. Jertfa pe care o trimiteau era din popor, se jertfeau pe ei înșiși, nu pe alții. Între jertfele geto-dacilor și ale vecinilor lor, sciții, este o deosebire mare, pe care o înregistrează geograful Strabo, când relatează că: „... sciții jertfeau pe străini și îi mâncau, iar de țestele lor se foloseau la băut”⁴⁷. Desigur, această concepție despre jertfă la geto-daci se explică și prin faptul că ea era pusă în relația cu credința lor puternică în nemurire. Pentru ei, jertfa avea semnificația că pentru a dobândi ceva superior, jertfirea de sine constituie o premisă.

Jertfirea solului get pentru a mijloci în fața lui Zamolxis cererile celor de pe pământ putea fi integrată, transfigurată și valorificată de misionarii creștini ca un element favorabil în răspândirea Evangheliei lui Hristos, care s-a adus pe Sine jertfă Tatălui spre binele oamenilor. Un ecou și un reflex al jertfei astfel înțeleasă de geto-daci se află la poporul nostru în „Legenda Meșterului Manole”, desigur, cu un sens mult mai profund.

4. Preoțimea geto-dacă. Înalta ei moralitate și evlavie

Cât privește preoțimea geto-dacilor, izvoarele antice ne oferă suficiente informații pentru surprinde ceva din viața și spiritualitatea slujitorilor lui Zamolxis. Cele mai multe date cu privire la preoții geto-daci ni le oferă geograful Strabo (sec. I î.Hr.- sec. I d.Hr.) care le-a înregistrat de la filozoful stoic Poseidonios (135-51 î.Hr.). El afirmă că misi (moesii), din care face parte și neamul geto-dacilor, „se feresc, din cucernicie, de a mânca vietăți, și iată deci motivul pentru care nu se ating de carnea turmelor lor”. Se hrănesc însă cu miere, lapte, brânză, ducând un trai liniștit – pentru care pricină au fost numiți „theosebeis” (cucernici) și „capnobați” (cei care merg prin fum)⁴⁸. Unii traci își petrec viața fără să aibă legături cu femeile, numindu-se „ctiști” (κτύσται), întemeietorii, abstenenții, siguraticii⁴⁹, ei sunt onorați și socotiți sacri, trăind așadar, feriți de orice primejdie (...). Pe toți aceștia, poetul i-a numit ... „cei care se hrănesc cu lapte” (γαλακτοφαγους), cei care duc viață sărăcăcioasă (άβιους) și oamenii cei mai drepti (δικαιοτάτους ανθρώπους)⁵⁰.

Preoții dacilor, numiți „polistai” erau vestiți prin cumpătate și prin ascetism – după cum s-a văzut mai sus – fiind comparați de scriitorul evreu Iosif Flaviu (sec. I d.Hr.), pentru viața lor moderată de înfrânare și renunțare, cu esenienii⁵¹.

Faptul că oameni ca Poseidonios și Iosif Flaviu citau pe „călugării” geți ca pilde general cunoscute spre a putea explica alte organizații mai puțin cunoscute ne dovedește vechimea și seriozitatea acestei instituții social religioase getice⁵². Filosoful Platon (427-347 î.Hr.), relatând

⁴⁵ M. Eliade, *op.cit.*, p.56

⁴⁶ *Ibidem*, p.56-57

⁴⁷ *Geografia*, VII, 3, 6, în *Izvoare...* vol. I, p.231

⁴⁸ Cf. *Izvoare...*, vol. I, p.227, n.27

⁴⁹ D. Decev traduce κτύσται cu „izolații, separații”, cf. M. Eliade, *op.cit.*, p.69

⁵⁰ *Geografia*, VII, 3, 3 în *Izvoare ...*, vol. I, p.227

⁵¹ *Antichități iudaice*, XVII, 1, 5, 20: „... traiul esenienilor se aseamănă cu al așa numiților polistai de la Daci”

⁵² V. Pârvan, *Getica*, p. 160

spusele lui Socrate, ne informează că geto-dacii cunoșteau foarte bine medicina și erau pricepuți în a vindeca tot felul de boli. Autorul subliniază metoda lor psiho-somatică în terapeutică. În aceasta se observă că ei acordau o deosebită importanță sănătății sufletului, care formează cu trupul o unitate: „Zalmoxis, regele nostru (spunea un medic dac) care este un zeu, ne spune că, după cum nu trebuie să încercăm a îngriji ochii fără să ținem seama de cap, nici capul nu poate fi îngrijit neținându-se seama de corp, tot astfel trebuie să dăm îngrijire trupului împreună cu sufletul; și iată pentru ce medicii greci nu se pricep la cele mai multe boli: pentru că ei nu cunosc întregul pe care îl au de îngrijit. Dacă acest întreg este bolnav, partea nu poate fi sănătoasă. Căci, zicea el, toate lucrurile bune și rele pentru corp și pentru om în întregul său vin de la suflet și de acolo curg (ca dintr-un izvor) de la cap la ochi. Trebuie deci – mai ales și în primul rând – să tămăduim izvorul răului, ca să se poată bucura de sănătate capul și tot restul trupului”⁵³. Este evident aici rolul sufletului în preocuparea medicilor geto-daci.

Toate calitățile preoților și „sihaștrilor” geto-daci nu puteau fi decât favorabile pentru morala, desigur, mult superioară a religiei noi care venea și la populația daco-romană începând din secolul I după Hristos. Curăția vieții morale, preocuparea deosebită pentru sănătatea sufletului pe care le aveau – după relatările anticilor – strămoșii noștri, nu credem că au rămas neroditoare când pe acest sol a căzut sămânța Evangheliei lui Hristos, ci au contribuit la cristalizarea unui creștinism lent, dar profund care s-a impregnat în ființa unui popor care se năștea atunci, păstrând în tezaurul său spiritual multe din virtuțile părinților.

Nu trebuie trecută cu vederea nici instituția Marelui Preot⁵⁴ care se afla în mare cinste la strămoșii noștri geto-daci. Este de crezut că însuși Zamolxis a fost la început preot al celui mai slăvit zeu al geților și apoi a fost el însuși zeificat⁵⁵. El era un colaborator de seamă al regelui. Strabo notează că „obiceiul acesta a continuat până în zilele noastre, pentru că mereu se găsea cineva gata să-l sfătuiască pe rege și acelui om geții îi spuneau zeu ...”⁵⁶. Marele Preot se retrage pe vârful unui munte (Kogaionon) care era socotit la ei sfânt și era accesibil numai regelui și câtorva slujitori de seamă ai acestuia. El era adesea consultat și era cinstit pentru înțelepciunea sa. Pe când domnea asupra geților Burebista, cinstirea mai sus amintită o avea Deceneu (despre care se spune că ar fi sfătuit pe rege să scoată vița de vie pentru a obișnui pe geți cu cumpătarea în privința băuturii).

Deci, pe lângă monarhul militar, dacii aveau și al doilea cărmuitor, pe Marele Preot, un fel de „rege” spiritual cu care se consulta regele, fiind într-o colaborare pe care o sublinia și Clement Alexandrinul mai târziu: „Este limpede că barbarii cinstesc cu deosebire pe legiuitorii și pe dascălii lor, numindu-i zei ... Ei au simțit binefacerile mari ale oamenilor înțelepți și i-au cinstit. La rândul lor, acești bărbați au arătat că înțelepciunea lor este în folosul obștei: așa cum sunt toți brahmanii, odrișii și geții”⁵⁷.

Deci – așa cum s-a mai remarcat – „marii preoți, alături de regii geto-daci, în special Burebista și Decebal⁵⁸, rămân în istorie figuri demne de admirat și pilde de înalt patriotism”⁵⁹.

Faptul că regele nu a fost divinizat, ca la romani, neamestecându-se în cultul geto-dacilor, și aflându-se într-un raport de armonioasă colaborare cu șeful spiritual al poporului (Marele Preot), a constituit o stare de echilibru favorabil obștei. Această trăsătură s-a transmis și la poporul nostru, după creștinare, ca un obicei „înnăscut”, primit de la străbuni.

Așadar, „de la Herodot și până la Iulian Apostatul, antichitatea e unanimă în a recunoaște geților o adâncă și severă religiozitate, care le pătrunde și determină viața lor națională în toate împrejurările, fie de zilnică închinare puterilor supranaturale, fie de unire cu divinitatea

⁵³ Platon, *Charmide*, 156d-157a, în *Izvoare ...*, vol. I, p.101

⁵⁴ Octavian Mărculescu, *Instituția Marelui Preot la geto-daci*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română” LXXXVII, (1969), nr.1-3, p.210-222

⁵⁵ Cf. Strabo, *Geografia*, VII, 3, 5 *Izvoare...*, vol. I, p.231

⁵⁶ *Ibidem*

⁵⁷ *Stromata (Covoarele)*, IV, 8, în *Izvoare ...*, vol. I, p.637

⁵⁸ În timpul lui Dacebal, Marele Preot se numea Vezina și se bucura de mare cinste, cf. Dio Cassius, *Historiae Romanae*, Liber XLVI, 10

⁵⁹ O. Mărculescu, *Op.cit.*, p.222

nemuritoare”⁶⁰. În acest context se înserează constatarea lui Strabo cu privire la evlavia geto-dacilor: „Nu ne putem îndoii din cele spuse de Poseidonius și bazându-ne pe întreaga istorie a geților (sublinierea noastră) – că în neamul lor *râvna pentru cele divine a fost un lucru de căpetenie*”⁶¹.

Așa cum se exprima și un autor „n-a fost greu ca neamul traco-geto-dacilor, care credea în nemurirea sufletului și ducea o viață plină de renunțări și înfrânări, să treacă la creștinism, iar unii dintre ei să îmbrățișeze chiar viața călugărească recomandată de Iisus Hristos și Sfântul Apostol Pavel” (Matei XIX, 12; I Cor. VII, 7)⁶². Și deci „este greu de conceput ca un complex religios centrat pe speranța dobândirii nemuririi ... să fi fost ignorat de misionarii creștini. Toate aspectele religiei lui Zamolxis – eshatologie, inițiere, ascetism etc. – înconjurau confruntarea cu creștinismul”⁶³ și îi favorizau acestuia din urmă pătrunderea și răspândirea.

● Concluzii

Poporul geto-dacilor se înscrie în familia marilor și vechilor civilizații ale lumii.

Antichitatea admira la strămoșii geto-daci îndeosebi profunda lor religiozitate, credința în nemurire (care forma geniul religiei lor), vitejia strâns legată de această credință, curăția vieții morale a preoților și a așezătorilor geto-daci, destoinicia lor în cunoștințe de medicină.

Zamolxis – marele zeu al geto-dacilor – era enumerat alături de marii „întemeietori” de religie ca Moise și Zarathustra⁶⁴. Dată fiind marea lui cinstită și importanța la geto-daci, el a fost considerat de unii scriitori din antichitate ca fiind singurul zeu al geto-dacilor.

Pronunțatul henoteism al religiei strămoșilor noștri a putut favoriza consolidarea unității religioase și etnice a lor, știindu-se ce rol mare avea religia în această privință la popoarele vechi.

Credința puternică în nemurire intensifica vitejia geto-dacilor trezindu-le conștiința de nemurire nu numai a insului, ci și a neamului. Ea a putut fi valorificată de misionarii creștini, care propovăduiau credința în înviere.

Ideea de jertfă – în felul cum era concepută și trăită de geto-daci – a putut constitui un element favorabil creștinării, care deși nu s-a făcut oficial, a pătruns destul de repede și profund în Dacia Romană și în împrejurimi.

Curăția vieții morale pe care o aveau slujitorii lui Zamolxis a putut familiariza pe strămoșii geto-daci cu atmosfera sihaștrilor, care, mai târziu – în creștinism – vor fi călugării din munții noștri.

Armonia dintre conducătorul politic al geto-dacilor și Marele Preot devine obișnuință și stare normală, ambele părți slujind poporul. Această stare nu a rămas fără ecou și rod în istoria poporului român.

Așadar, multe din calitățile strămoșilor constituie trăsături componente ale spiritualității poporului nostru, iar religia geto-dacilor fără a fi „un creștinism înainte de creștinism” sau o treaptă de evoluție spre creștinism, sau o premisă a noii religii, totuși a favorizat pătrunderea creștinismului la strămoșii daco-romani, explicând astfel relativ rapidă, dar nu mai puțin autentică creștinare a poporului ce se forma.

⁶⁰ V. Pârvan, *Getica*, p.151

⁶¹ *Geografia*, VII, 3, 4, în *Izvoare ...*, vol. I, p.229

⁶² Pr. Prof. Ioan Rămureanu, *Noi considerații privind pătrunderea creștinismului la traco-geto-daci*, în *Ortodoxia*, XXVI (1974), nr.1, p.168

⁶³ M. Eliade, *De Zalmoxis...*, p.74

⁶⁴ Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, I, 94, 2